

Редактори
Франк Кръм
Андреас Шък
Андреас Риглинг

В търсене на баланса между горско стопанство и опазване на биоразнообразието

Поглед из цяла Европа

С подкрепата на

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Bundesamt für Umwelt BAFU
Bundesamt für Gesundheit BAG

Federal Office for the Environment FOEN
Federal Office of Public Health FOPH

Печат

Препоръчително цитиране: Кръм, F.; Шък, A.; Риглинг, A. (eds), 2020: Как да балансираме запазването на горското стопанство и биологичното разнообразие - изглед в цяла Европа. Европейски институт по горите (EFI); Швейцарски федерален институт за изследвания на горите, снега и ландшафта (WSL), Бирмендорф. 644 стр.

Управление на проекти: Франк Кръм и Андреас Риглинг (и двамата WSL)

Подкрепа за проекта, донор: Кристоф Дюр и Кристиан Кюхли (и двамата Федерална служба за околната среда [FOEN], Швейцария)

Редактори: Франк Кръм и Андреас Риглинг (и двамата WSL), Андреас Шук (EFI)

Комисия по изготвяне: Кърт Болман, Питър Бранг, : Франк Кръм Андреас Риглинг и Тобиас Шулц-Марти (всички WSL)

Дизайн: Сандра Гюрцелер; Оформление: Сандра Гюрцелер и Жаклин Анън (и двете WSL)

Печат: rombach digitale manufaktur, Фрайбург (D)

Илюстрации и графики: Виван Дубах, страница 12; Лариса Мария Шедлер, Алексис Рюгер и Флуурин Сътър (всички WSL)

Езиково издание: Тим Грийн (Зелено редактиране)

Благодарности: Даниел Краус

Снимка отпред и отзад на корицата: Мартин Хертел

Малки снимки задна корица: Андреас Риглинг, Улрих Васем, Франк Крум, Анке Хьолтерман, Вернер Негели и Блумер Леман АГ

Отказ от отговорност: Настоящата книга е окончателният доклад за проекта oFOREST, осъществен от Швейцарския федерален институт за изследвания на горите, снега и ландшафта (WSL). Проектът беше проведен в рамките на European Network Integrate, в тясно сътрудничество с проекта InForMag на Европейския институт по горите (EFI). Гледните точки, изразени в тази публикация, са на авторите и не представляват непременно тези на WSL.

ISBN:978-3-905621-62-4 (print)

DOI: 10.16904/envdat.196

© European Forest Institute
and Swiss Federal Research Institute WSL

Дикчан - Мултифункционално горско стопанство в България - опитът на държавно ловно стопанство

М. Панайотов¹, А. Дунчев², Г.Гогушев³, З. Камбошев⁴

¹ катедра Дендрология, Лесотехнически университет, София, България

² Старши експерт "Защитени гори и гори във фаза на старост", Югозападно държавно предприятие, България

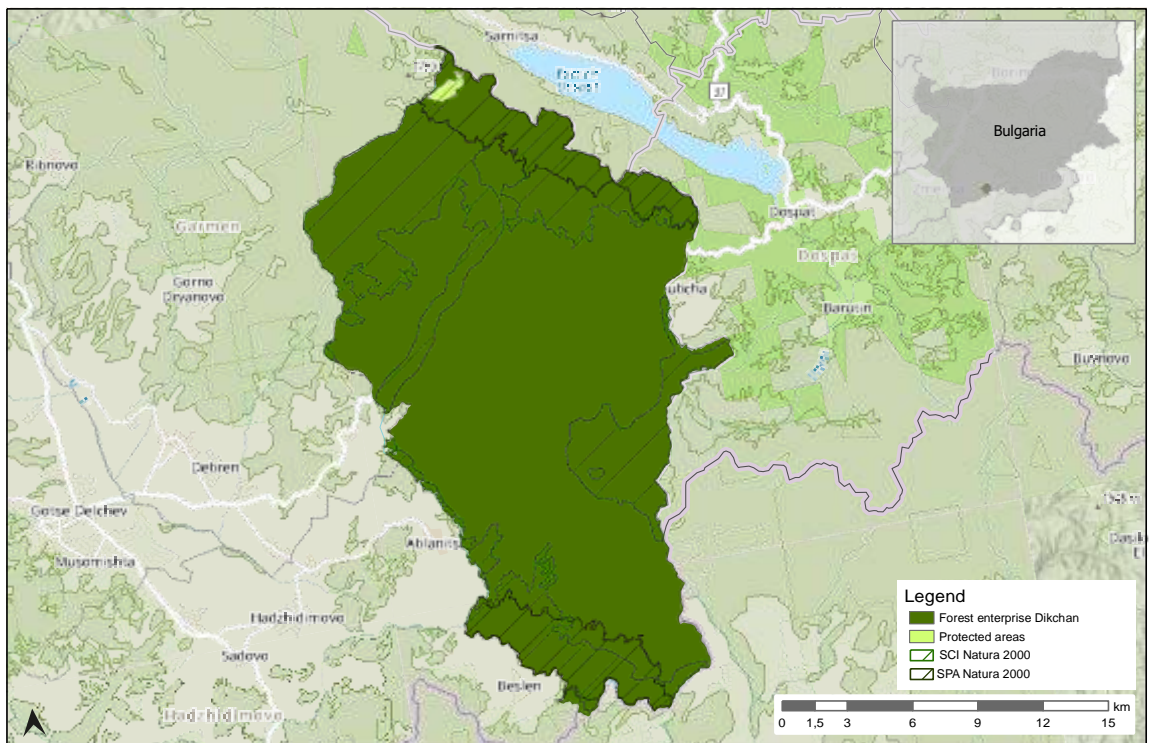
³ Регионална дирекция по горите (Изпълнителна Агенция по горите), България

⁴ Държавно ловно стопанство „Дикачан“, Сатовча, България

Въведение

Българските гори се стопанисват от шест държавни горски предприятия. Държавно ловно стопанство Дикчан (ТП „ДЛС Дикчан“) е подразделение на Югозападно държавно предприятие и е сертифицирано по FSC. Разположено е в най-западната част на

планина Родопи, в Югозападна България (между 41°27' и 41°45'N и 23°55' до 24°06' E, за повече подробности, моля вижте онлайн горска карта <https://gori.uzdp.bg/en>). В настоящите граници на ТП „ДЛС Дикчан“ има 14 села с общо население 17 200 жители.

< Фиг .С13.1. Пейзаж от ТП „ДЛС Дикчан“.

В далечината са склоновете на планина Фалакаро.в Гърция
(Снимка: Георги Гогушев)

Твърдение

“Като цяло екосистемните услуги и особено опазването на природата не се отчитат на пазара и следователно, често се разглеждат като икономическа тежест. Обаче държавните горски стопанства като „ДЛС Дикчан“ имат важна роля в предлагането на екосистемни услуги“.

Таблица С9.1. Основна информация за горите в ТП „ДЛС Дикчан“

Обща площ (вкл. частни и общински)	20857.6 ha
Общо държавни горски площи	18 306 ha
Основни видове гори	Иглолистни и смесени иглолистно-широколистни гори
Надморска височина	от 400 до 1750 m
Основна лесовъдска система	Избор на сеч
Среден запас на дървесина	235 m ³ /ha
Среден годишен прираст	3.94 m ³ /ha
Собственост	Държавна, частна, общинска
Горски резервати	77.4 ha
Защитени територии Натура 2000	15523.9 ha
Защитна функция на гората	3084.7 ha
Картирани гори във фаза на старост	32 ha (в процес)
Местообитания на дървета	150 (в процес)
Защитна функция	43 ha

Това е представителен пример за начина, по който многофункционалната концепция за горското стопанство е практически приложена в България.

Основната цел на ТП „ДЛС Дикчан“ е устойчиво стопанисване на горите в нейните граници в съответствие с националния Закон за горите на България от 2011 г. Този закон има за цел да осигури многофункционалното и устойчиво управление на екосистемите. Стопанството произвежда висококачествена дървесина, предоставя възможности за организиран лов, защитава ценни горски участъци в резерватите и зоните от Натура 2000 и обслужва множество екосистемни услуги, от които местните хора са силно зависими. По-голямата част (близо 87%) от горите в България са държавна собственост и това представлява възможност и предизвикателство за управлението на горите. Концепцията за многофункционално горско стопанство е дефинирана в

в Закона за горите и включва принципите на устойчивото горско стопанство, насърчавани от Международния съвет за стопанисване на горите (FSC) и Пан-европейската програма за сертифицирането на горите (PEFC).

Портрет

ТП „ДЛС Дикчан“ стопанисва 20857 ха планински гори със средна възраст на насажденията 64 години и годишно ползване от 42000 m³, което е 58% от годишния прираст. Фокусът в производството на дървен материал е висококачествената иглолистна дървесина, която представлява над 65% от общото ползване. Широколистните се използват главно за снабдяване на местното население с дърва за огрев. По-голяма част от горите са държавна собственост (91%),

общинска собственост (7%) и само 2% частна собственост. Голямата част от общинските гори са резултат от естествено възобновяване върху изоставени земеделски земи. Много високият процент на държавните гори позволява предприятието да изпълнява дългосрочни планове за управление на ЗТ и да поддържа дървета с биотопи и достатъчно количество мъртва дървесина. В други региони на България с по-висок процент общински гори поддържането на биотопни дървета и мъртва дървесина в горите е проблематично, въпреки че има напредък, тъй като наскоро някои общини приеха да декларират по-висок процент на защита на старите гори, след като WWF-България картографира и представи на публична ГИС-платформа такива гори (<https://gis.wwf.bg/mobilz/bg/>). В ТП „ДЛС Дикчан“ има горски резерват „Конски дол“ (34,4 ха) и защитена местност „Манастирище“ (71 ха), служеща като буферна зона за резерват „Конски дол“. В горския резерват „Конски дол“ се опазват смесени буково-елово-смърчови гори (*Fagus sylvatica* - *Abies alba* - *Picea abies*), които са изключително ценни за опазване на биологичното разнообразие и генотипа, а също и за научните изследвания. Също така по-голямата част от ТП „ДЛС Дикчан“ е включена в частично припокриващите се защитени зони от Натура 2000 по Директива за местообитанията (Сайтове от значение за общността SCI BG0001030 и BG0000220) и Директивата за птиците (Специални защитени зони SPA BG0002063 и BG0002076 (виж картата).

Докато производството на дървен материал е основната икономическа дейност в ТП „ДЛС Дикчан“, около 76% от площта му са категоризирани като горски територии със специални функции: защитени територии, водоснабдяване, туризъм, ловно стопанство и събиране на недървесни продукти. Например, освен горския резерват „Конски дол“, други 1845 ха от държавната горска площ (10,1%) са предназначени за строга защита на вековни гори и други ценни природни местообитания. Останалите 89,9% от горите, особено тези със специални функции, се стопанисват така, че и другите екосистемни функции освен производството на дървесина да бъдат на фокус. Основните цели на лесовъдските системи са: поддържане на смесени гори; постепенно преминаване от насаждения с изкуствени структури към по-близки до естествените гори; създаване на многогодишни горски структури с по-голямо видово разнообразие.

Целта е мъртвата дървесина да бъде не по-малко от 10% от горския запас и да се оставят три до пет биотопни дървета на хектар. Целта за обема мъртва дървесина обаче все още не е постигната, освен в някои труднодостъпни райони и в резервата „Конски дол“ (ще бъде обсъдено по-долу). Засега зоните от Натура 2000 не са приели специални планове за управление, режимът е подобен на стандартите на FSC със специален фокус върху поддържането на условия за защита на определени местообитания, посочени като уязвими.

История на горите и културно наследство

В сравнение с други планински и горски райони в България, историческата информация за района на ТП „ДЛС Дикчан“ е оскъдна. Можем да извлечем известна информация от исторически източници, местни имена на местности и от първите описания на лесовъдите, започнали работа в региона в началото на XX век (Цавков, 2016).

Цялата територия на ТП „ДЛС Дикчан“ е управлявана от Османската империя до 1912 г., когато тя си възвръща независимостта и става част от България. Името „Dikchan“ идва от турските думи - „Dik“ и „Can“, което означава „прави борове“. Някои гори в района са известни още като „Караорман“, което означава „Тъмна/черна гора“.

Въпреки че има малко информация за времето преди XX век, от исторически и местни източници е известно, че земята е била ценена главно за летни пасища. Овцевъдството е много важен източник на доходи и равнинните площи са се поддържали като пасища за паша и сено. Това е било направено чрез изсичане на дървета и използване на огън, но само на равни терени, които в Родопите се намират по върховете на хребетите и по ниските части на долините. По-стръмните склонове са били покрити с гори, където са се прилагали ограничени неравномерни изборни сечи по-близо до селата, за да се задоволи търсенето на дървесина (строителна дървесина или дърва за огрев). Освен това публичният достъп до някои зони е бил ограничен, за да се даде възможност площите да се използват за частни нужди като лов. Липсата на по-големи пътища за достъп и отдалечеността на района са ограничавали търговската експлоатация на горите в цялата вътрешна част на Родопите. Според Константин Байкушев, който през 1894 г. е направил първата горска карта за района на Западните Родопи, придружена от книга за тях, дърводобивът е бил

ограничен само до райони в близост до селата (Байкушев, 1895). В някои други райони (т.е. района на Якоруда) големите реки са позволявали транспортирането на събраните трупи по вода и това бележи началото на търговската експлоатация на горите в началото на XX век; това не е било възможно в района на Дикчан. Тези фактори са създали пейзаж от широко отворени пасища по билата и тъмни гори по склоновете, които са поддържани дълго време. След средата на XX век овцевъдството е ограничено, но голяма част от бившите пасищни земи са използвани за отглеждане на картофи. Въпреки това, някои земи, неблагоприятни за земеделски дейности, са изоставени, което е позволило повторното им залесяване с пионерни видове като бял бор (*Pinus sylvestris*) и бяла бреза (*Betula pendula*). Следователно, сега има необичайно голяма площ от бреза, което не е типично за други райони в Родопите.

Горско стопанство Дикчан е създадено през 1913 г. От създаването му до сега то е преминало през няколко периода с различни режими на управление. През първите десетилетия е имало строги правила по отношение на достъпа до гората и сечта е била ограничена. Търговската сеч започва след 1934 г., когато професионални

секачи от други региони (т.е. Банско в подножието на Пирин планина) са били поканени в района. Те са оптимизирали технологиите за транспорт на дървесина чрез изграждане на примитивна транспортна система, използваща дървени релси, по които добитата дървесина е била изтегляна от волове. Снимки и писмените архиви от този период показват наличие на големи обикновени ели (*Abies alba*) и смърчове (*Picea abies*) с диаметър до 170 см за обикновена ела (фиг. С 13.2).

През 60-те години годишният добит дървен материал е достигал 100 000 m³, което е било два пъти повече от годишния прираст. Този период на много висок дърводобив съвпада с бум на строителството и развитието на индустрията в България, довело до голямо търсене на дървесина. Тези много високи нива на добив водят до влошаване на състоянието на някои гори.

През 70-те и 80-те години нивата на изсичане драстично намаляват и акцентът се премества върху залесяването на увредени или ерозирани площи. Общо в „ДЛС Дикчан“ има създадени около 7000 ха изкуствени насаждения. Това, заедно с естественото възобновяване на изоставените земеделски земи и пасища,

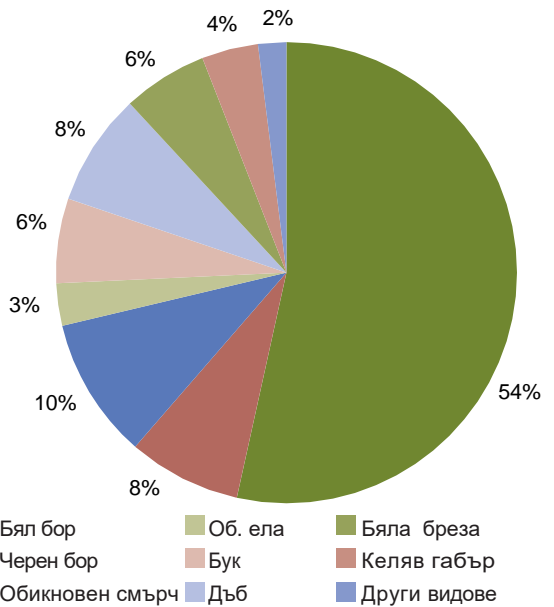

Фиг. С 13.2. Гигантски дървета от обикновена ела (а) и обикновен смърч (б), които могат да бъдат намерени до началото на XX век в района на ДЛС Дикчан (Снимки: архив на ТП „ДЛС Дикчан“).

са основните причини, поради които белият бор (*Pinus sylvestris*) е най-предпочитаният за засаждане в планинските райони на България. Други търговски важни видове в „ДЛС Дикчан“ са обикновен смърч (*Picea abies*), черен бор (*Pinus nigra subsp. nigra*), обикновена ела (*Abies alba*), бук (*Fagus sylvatica*), дъбове (предимно *Quercus petraea* и някои площи с *Q. pubescens* и *Q. frainetto* на по-ниски и южни склонове), като има и ограничени площи от други видове като черна елша (*Alnus glutinosa*) до реките, насаждения от бяла акация (*Robinia pseudoacacia*) и гъсти храстовидни насаждения от келяв габър (*Carpinus orientalis*) по ерозиралите склонове на по-ниска надморска височина (фиг. С 13.3). Основните лесовъдски системи са се променяли през десетилетията. След 40-те години на миналия век най-често използвани са постепенните и групово-изборните сечи. Днес фокусът е върху изборните сечи с използване на естествено възобновяване. Залесяване се използва само след по-големи природни нарушения, когато естественото възобновяване не се счита за достатъчно. Понастоящем по-голямата част от дърводобива (60% от обема) е в рамките на лесовъдските дейности по прореждане и пробирки в горите. Целта на стопаниването на по-старите гори е да се създадат или поддържат смесени гори.

Икономика на горите на ТП „ДЛС Дикчан“

Основната екосистемна услуга, предоставяна от горите е производството на дървесина, често в комбинация със стопанисване на ливадите, които служат за производство на паша и сено (фиг. С13.4а и б).

Фиг.С13.3. Основни дървесни видове и заети територии в ТП „ДЛС Дикчан“

Годишното ползване е 42000 m³, от които 65% е висококачествена строителна дървесина (бор и смърч), а 35% е дървесина с ниско качество, използвана за отопление, предимно от местното население. Има дългогодишни традиции за осигуряване на местното население с евтин източник на дърва за огрев. Обикновено хората могат да събират мъртва дървесина в стопанисваните гори и да добиват ограничено количество дървесина, най-вече от отгледни сечи.

Фиг. С13.4. (а) Типичен ландшафт за по-високите части на ДЛС Дикчан (б) Ливади, използвани за паша и производство на сено и иглолистни гори, които служат за ценно производство на дървен материал (Снимки: Георги Гогушев).

Фиг. 13.5 Ловна хижа в „ДЛС Дикчан“, в която отсядат ловци, посещаващи района за организиран лов (Снимка на „ДЛС Дикчан“).

Фиг. С 13.6. Гори от бял бор в планина Родопи. Те са ценни за добива на висококачествена дървесина, но също така и за туризъм, събиране на горски плодове и разнообразие от гъби (Снимка: Георги Гогушев).

Фиг. С 13.7. Типична къща за барбекю и чешма за питейна вода в Родопите. Местните хора ги изграждат, за да възпоменават роднини. През почивните дни членовете на семейството се събират на срещи (Снимка на ДЛС Дикчан)

Едно от съвременните предизвикателства е да се ограничат тези дейности и да се гарантира оставянето на по-високи количества на мъртва дървесина в гората.

Дърводобивът се извършва най-вече от малки частни фирми и в по-малка степен от работници в ТП „ДЛС Дикчан“. Дървесината се добива чрез смесена употреба на животни (коне) и трактори. Средната продажна цена на дървесината през 2019 г. е била 42 €/м³. Цената варира в зависимост от качеството на дървесината.

В района на село Сатовча, което е най-голямото село в района, има множество малки дървообработващи цехове с общ обем на годишно обработена дървесина от 50000 м³. Тези дъскорезници трябва да купуват дърва от други съседни стопанства, което създава определено търсене на дървен материал в ТП „ДЛС Дикчан“. Втората икономически важна екосистемна услуга за ТП „ДЛС Дикчан“ е ловът. Стопанството разполага с две оградени бази за интензивно стопанисване на благороден елен (*Cervus elaphus*), елен лопатар (*Dama dama*), муфлон (*Ovis orientalis subsp. Musimon*) и дива свиня (*Sus scrofa*). Тези животни могат да бъдат ловувани при организиран лов от ТП „ДЛС Дикчан“. Това е основата на търговския лов, който също е важен източник на доходи (фиг. С13.5). Годишно се ловуват близо 30 диви свине, 10 стада от муфлона и отделни муфлони, лопатар, сърни и глухари. Приходите от организиран ловен туризъм за 2019 г. са около 36000 €.

Друга важна екосистемна услуга, която осигурява доход за местното население, е събирането на гъби и годни за консумация горски плодове (фиг. С13.6). Ежегодно се събират около 30 тона гъби (най-вече *Boletus spp.*), пет тона боровинки (*Vaccinium myrtillus*) и 1 тон горски ягоди (*Fragaria vesca*). По-голямата част от този добив се продава от местните хора на търговци и това е допълнителен източник на доходи. Горите осигуряват и чиста питейна вода за местното население. Водата на територията на стопанството се използва и в други региони на страната благодарение на сложна система от язовири. В допълнение, туризмът и отдихът са традиционно важни, като посетителите идват предимно през лятото за туризъм, отдих и риболов. Местните хора също имат дългогодишни традиции за срещи през уикенда в изградените беседки и декоративни чешми (фиг. С13.7). Те ги изграждат, за да възпоменават роднини или просто като дар за населението. В момента има повече от 1100 чешми за питейна вода и 200 къщи за барбекю

Предизвикателства пред стопанисването на горите в ТП „ДЛС Дикчан“

Основните естествени предизвикателства са свързани с природните нарушения, които стават все по-чести през последните десетилетия. Например, в края на януари 2019 г. настъпи изключително мокър и обилен снеговалеж и това доведе до пречупване и изкореняване на най-малко 15000 m³ борови и смърчови дървета. По този начин всички планове за лятото на 2019 г. трябваше бързо да бъдат променени, за да се спаси повредената дървесина и да се ограничи вероятността от развитие на бръмбари-корояди. Предишното подобно събитие беше през 2015 г. Тогава изключително мокър сняг през март доведе до над 1 милион m³ повредена дървесина в целия район на Родопите. Събирането на тази дървесина се забави от различни проблеми и това доведе до каламитет на корояди, които увредиха дори по-големи количества дървесина, главно в иглолистни насаждения от бял бор. В околността са регистрирани и няколко големи ветровала и пожари, които са довели до още по-големи щети от наскоро причинените от мокрия сняг (Панайотов и др. 2017). Друго естествено предизвикателство е свързано с изменението на климата и свързаната с него несигурност. Част от територията на ТП „ДЛС Дикчан“ е на ниска надморска височина и това се счита за особено уязвимо поради очакваното нарастване на летните суши и екстремни климатични събития. Близостта на низините до територии със средиземноморски климат на юг може също да означава, че горите в ТП „ДЛС Дикчан“ са изложени на повишен риск от инвазия от насекоми вредители и гъбични заболявания, които в момента са ограничени в региона от по-ниски температури, но може да се очаква да мигрират на север с напредването на изменението на климата. В допълнение към естествените предизвикателства има и такива, свързани с промяната на фокуса на управление и по-бавното приемане на тези идеи от местните хора. Стандартизацията на FSC, приета от ТП „ДЛС Дикчан“, и големи територии от защитени зони по Натура 2000 определят повишените изисквания за мъртва дървесина в горите, условията за опазване на гори във фаза на старост и защитата на горските местообитания. Въпреки това от поколения насам, местните хора имат традиция да събират дърва за

огрев от горите и не са склонни да приемат необходимостта да оставят мъртва дървесина в гората, за да увеличат количеството ѝ. Този преход се затруднява от факта, че икономическите перспективи за местното население не са добри и повечето източници на доходи са свързани с горите.

И накрая, нашият случай демонстрира решаващата роля, която държавната собственост на горите може да играе при изпълнението на международните ангажименти за устойчиво горско стопанство и опазване на биологичното разнообразие, които често се считат за сериозна икономическа тежест.

Препратки

Панайотов, М. ; Гогушев, Г. ; Цавков, Е. ; Василева, П. ; Цветанов, Н. ; Кулаковски, Д.; Беби, П., 2017: Абиотични смущения в българските планински иглолистни гори - Преглед. Горска екология и управление (специален брой: Екология на екосистемите на планинските гори в Европа) 388: 13–28. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2016.10.034>

Байкушев, К., 1895 г. : Татарско-Пазарджишкият окръг в Горско отношение (Татарско-Пазарджишкият регион от гледна точка на горското стопанство.), София.

Цавков, Е., 2016: Преглед на исторически данни за планински иглолистни гори. В: Панайотов и др., Планински иглолистни гори в България - структура и природна динамика. Лесотехнически университет и Геософт, София.